

KUML 1973
-74

KUML¹⁹⁷³ -74

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English and German

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette Kuml for
CARL JOHAN BECKER
På 60-årsdagen den 3. september 1975

I kommission hos Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København 1975

OMSLAG: Mønster fra ravsmykke. Holme på Djursland.

Redaktion: Poul Kjerum

Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau

Tryk og indbinding: Andelsbogtrykkeriet i Odense

Klichéer: Odense Reproduktion

Skrift: Baskerville 10/12 og 9/10 pkt.

Papir: Semicote 120 g

Autoklichéer: Fremstillet i 48 linier

Copyright 1975 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87 01 41911 0

INDHOLD / CONTENTS

<i>Søren H. Andersen</i> : Ringkloster, en jysk indlandsboplads med Ertebøllekultur	11
Ringkloster. An inland Ertebølle settlement in Jutland	94
<i>Niels H. Andersen</i> : Sarup, et befæstet neolitisk anlæg på Sydvestfyn	109
Sarup, a fortified Neolithic site	119
<i>Torsten Madsen</i> : Tidlig neolitiske anlæg ved Tolstrup	121
Early Neolithic structures at Tolstrup near Løgstør	149
<i>Niels Sterum</i> : „Stenhøj“ ved Tolne, en langdysse i Vendsyssel med nedgravet kammer	155
The Dolmen Stenhøj by Tolne	162
<i>Karsten Davidsen</i> : Tragtbægerkulturens slutfase. Nye C-14 dateringer	165
New C ₁₄ datings of the final phase of the Funnel Beaker culture	175
<i>Flemming Højlund</i> : Stridsøksekulturens flintøkser og -mejsler	179
Axes and chisels of flint in the Battle-axe culture	192
<i>Klavs Randsborg</i> : Befolkning og social variation i ældre bronzealders Danmark	197
Population and social variation in Early Bronze Age Denmark	207
<i>H. Hjelmqvist</i> : Några vittnesbörd om sädesodlingen på Jylland i äldre romersk järnålder	209
Getreideabdrücke aus dem älteren römischen Eisenzeit von Jütland	213
<i>Else Roesdahl</i> : Bundmærker på middelalderligt lertøj i Danmark	215
Base marks on Danish Medieval pottery	225
<i>Schuyler Jones</i> : Dolke, pokaler og magiske søer i Nuristan	231
Silver, gold and iron. Concerning Katara, Urei, and the Magic Lakes of Nuristan	251
<i>Det XIV nordiske arkæologmøde</i> : Beretning og autoreferater af foredrag	265

SARUP

Et befæstet neolitisk anlæg på Sydvestfyn

af Niels H. Andersen

Det er karakteristisk for tragtbægerkulturens bopladser, at de ofte ligger på steder, hvor man dels har været nær ved ferskvand og dels har haft let ved at forsvare sig. En del af disse bopladser kan således ligge på holme ude i søer, hvorved de er godt beskyttet mod vilde dyr og fjender, som Barkær- og Bundsøbopladserne (1), eller på næs, der enten skyder sig ud i søer, eller som er omgivet af vandløb, som bopladserne på Knardrup Galgebakke (2) og den store Búdelsdorf-boplads ved Rendsborg i Nordtyskland (3). På Búdelsdorf fik man umiddelbart indtryk af beliggenhedens betydning som forsvarsstilling gennem de kunstigt anlagte befæstninger på den side, der ikke er naturligt afgrænset. Selve befæstningen består her af fire ca 4 m brede og 1,5–2,5 m dybe voldgrave, på hvis inderside der findes flere rækker af palisader. Da bopladsen ikke fra naturens hånd har været sikret nok, har man været nødt til direkte at lave et forsvarssystem på det svageste sted. På selve næsset findes rester af en rig neolitisk bebyggelse. Opførelsen for dette anlæg dateres til periode I af mellemneolitisk tid.

Ved Sarup (4) på Sydvestfyn er der påbegyndt undersøgelser af en neolitisk boplads, der også ligger på et næs, ganske som Búdelsdorf, og netop på det sted af næsset, hvor der ikke har været nogen naturlig grænse, er der også her fundet spor af et forsvarssystem af grave og palisader. I det følgende skal de foreløbige resultater af disse undersøgelser kort præsenteres.

Bopladsen ligger på et sandet næs (fig. 1), der på sydøst- og sydvestsiden er afgrænset af stejle skrænter ned mod to vandløb, mod nordøst af et nu drænet engareal, og kun på østsiden er der ingen naturlig grænse. Højden over vandløbene er 7 m, og det af forsvarssystemet afgrænsede område er ca 3 ha.

Bopladsen blev erkendt (5), da ejeren ved en dybdepløjning i 1967 iagttog en stor mængde mørke pletter, der aftegnede sig mod det opløjede, gule undergrundssand. Herefter er der foretaget undersøgelser på lokaliteten i 1968 og 1971–1973(6).

Da man efter undersøgelsen i 1968 var blevet bekendt med, at der ikke fandtes kulturlag, kunne mulden uden risiko fjernes maskinelt. På den måde er der på pladsens østside hidtil afdækket og delvis undersøgt knap 1600 m².

Forsvarssystemet består af nogle lange grave og palisader, der i et dob-

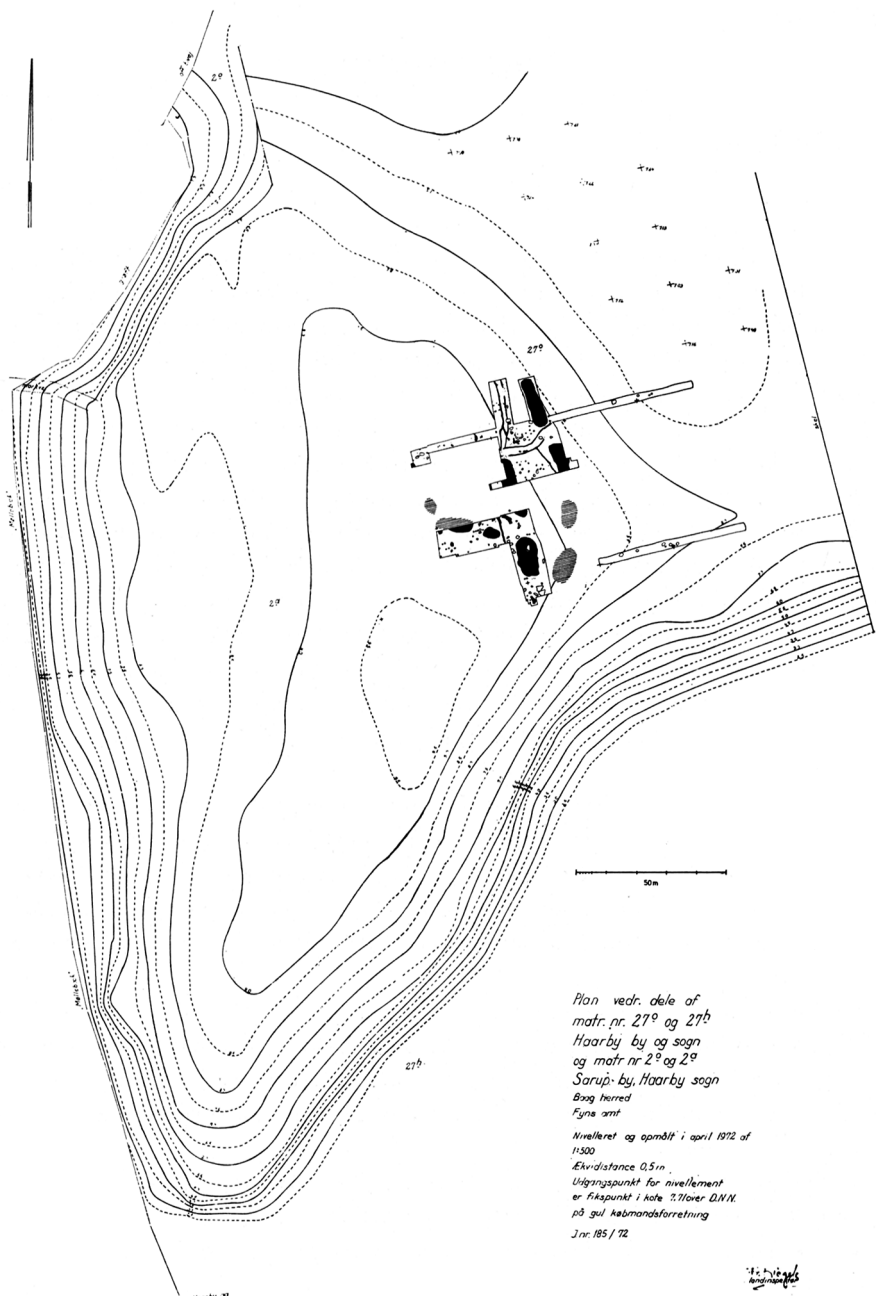

Fig. 1: Plan over Sarup-bopladsen med angivelse af det til og med 1973 undersøgte areal.
Plan of the Sarup settlement showing the area excavated up to and including 1973.

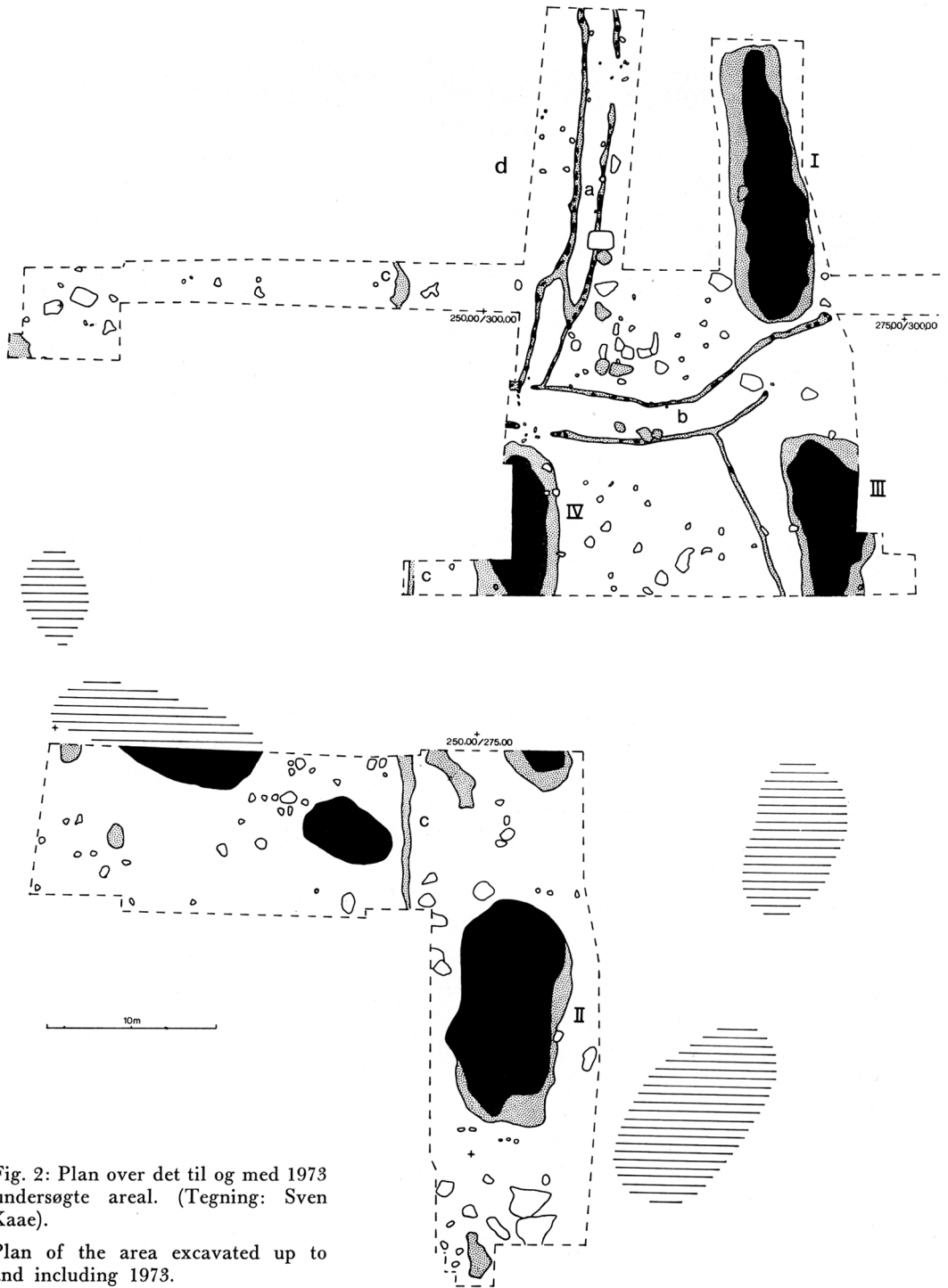

Fig. 2: Plan over det til og med 1973 undersøgte areal. (Tegning: Sven Kaae).

Plan of the area excavated up to and including 1973.

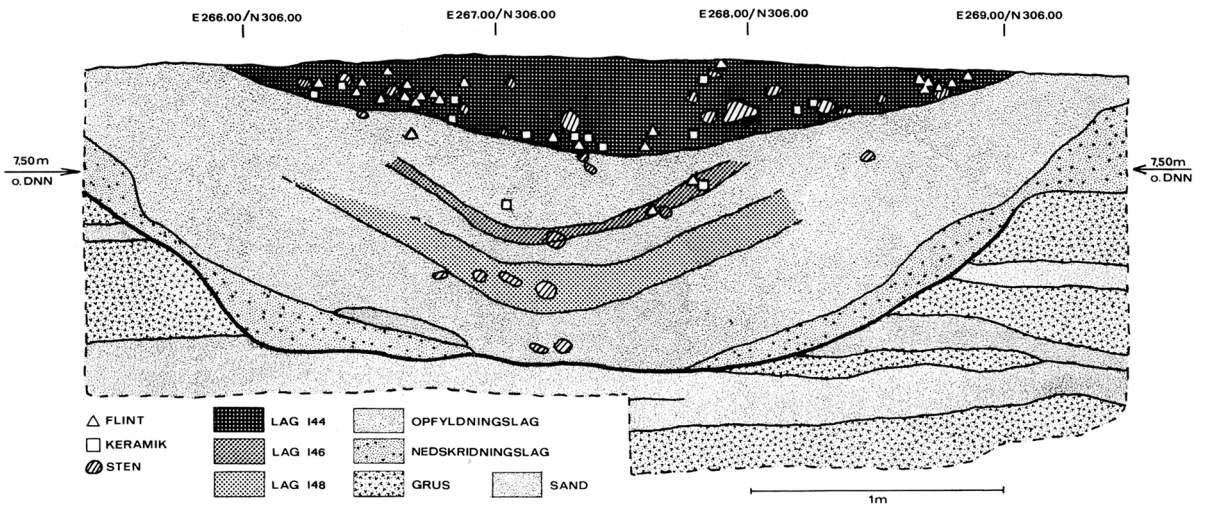

Fig. 3: Tværsnit af voldgrav I. (Tegning: Sven Kaac).

Cross-section of ditch I. – Stratigraphy: Flint = flint. Keramik = pottery. Sten = stone. Layer 144, 146, 148. Opfyldningslag = fill. Nedskridningslag = slip. Grus = gravel. Sand = sand.

beltsystem afskærer den del af bopladsen, der ikke har nogen naturlig grænse. Gravene er karakteriseret ved, at de for ca. hver 15 m er afbrudt af nogle jordbroer (fig. 1). To af disse grave er hidtil blevet undersøgt (I og II på fig. 2). Da begge i form og opbygning er næsten ens, skal kun den ene beskrives her. Grav I er 16,3 m lang og den største bredde er knap 5 m. Graven er nedgravet ca. 1,4 m i undergrunden, der her består af skiftende grus- og sandlag. Et tværsnit (fig. 3) af graven viser, at den har en 2 m bred, flad bund, der også viser en flad form i længdesnittet. Ret snart er den begyndt at blive fyldt med flyvesand, der findes aflejret i lag langs dens sider og i bunden. Under denne gravs forfald har der aflejret sig 4 mellemneolitiske kulturlag i den (7), der hver er aflejret i sterile sandlag. Nederst i graven fandtes uden forbindelse med noget kulturlag et stort tragtbæger (fig. 4 og 5), hvis placering i graven nogenlunde må falde sammen med dennes anlæggelsestidspunkt, der da er mellemneolitisk tragtbægerkulturs periode I.

Fra begge de grave (I og II), der allerede er udgravet, haves et rigt oldsagsmateriale af flint og keramik (fig. 6). En stor mængde muslingeskaller i nogle områder af disse grave har gjort, at der her er bevaret et knoglemateriale, ligesom slemning af jordprøver har givet et rigt materiale af korn og frø. I dem begge er aflejret kulturlag, der dækker alle den mellemneolitisk tragtbægerkulturs faser undtagen MN III (8) (Bundsø-fasen).

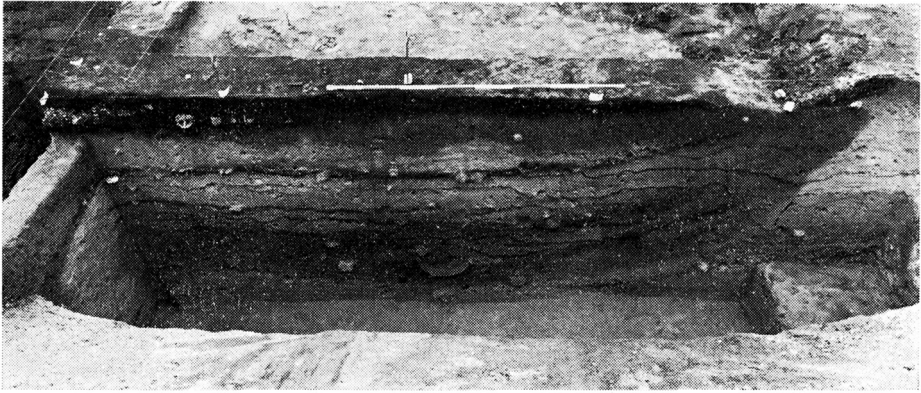
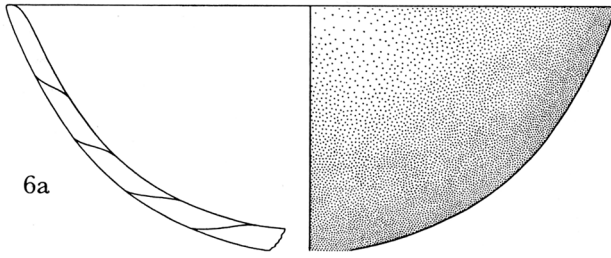

Fig. 4: Nordlige del af længdesnit i voldgrav I. På voldgravens bund ses skårene fra tragtbægeret fig. 5.

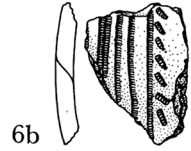
Northern sector of longitudinal section through ditch I. At the bottom are sherds from the funnel beaker fig. 5.

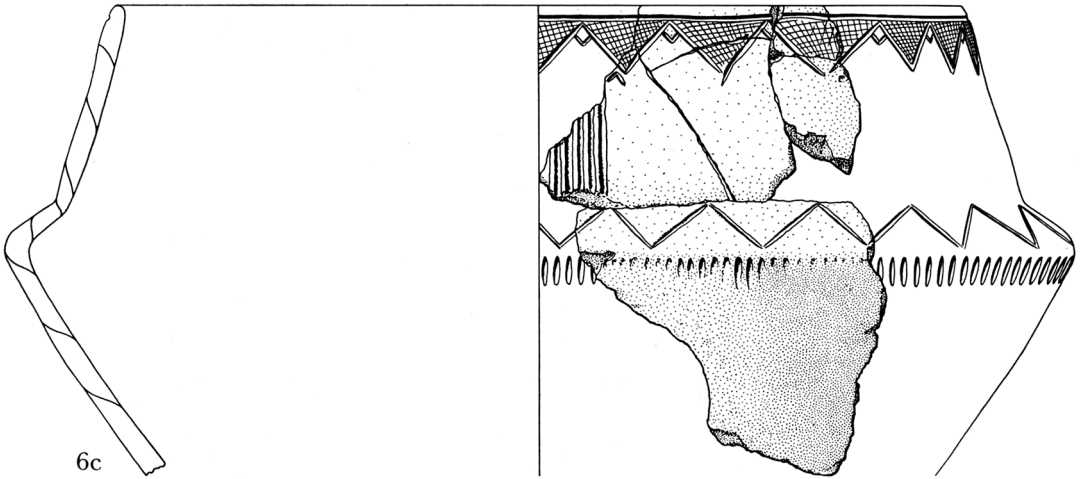
Fig. 5: Tragtbæger fra bunden af voldgrav I, se også fig. 4. Foto Preben Dehlholm.
Funnel beaker from the bottom of ditch I, cf. fig. 4.

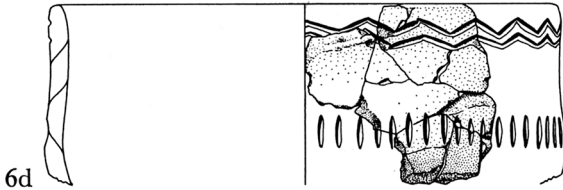
6a

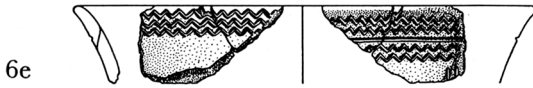
6b

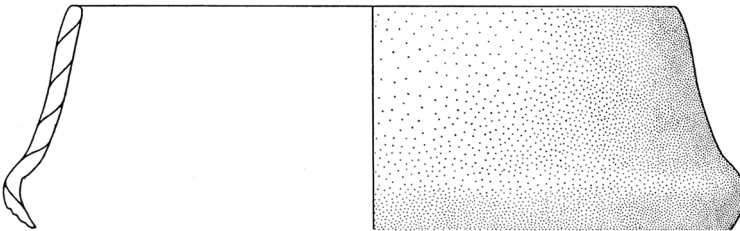
6c

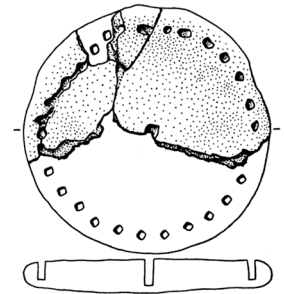
6d

6e

6f

6g

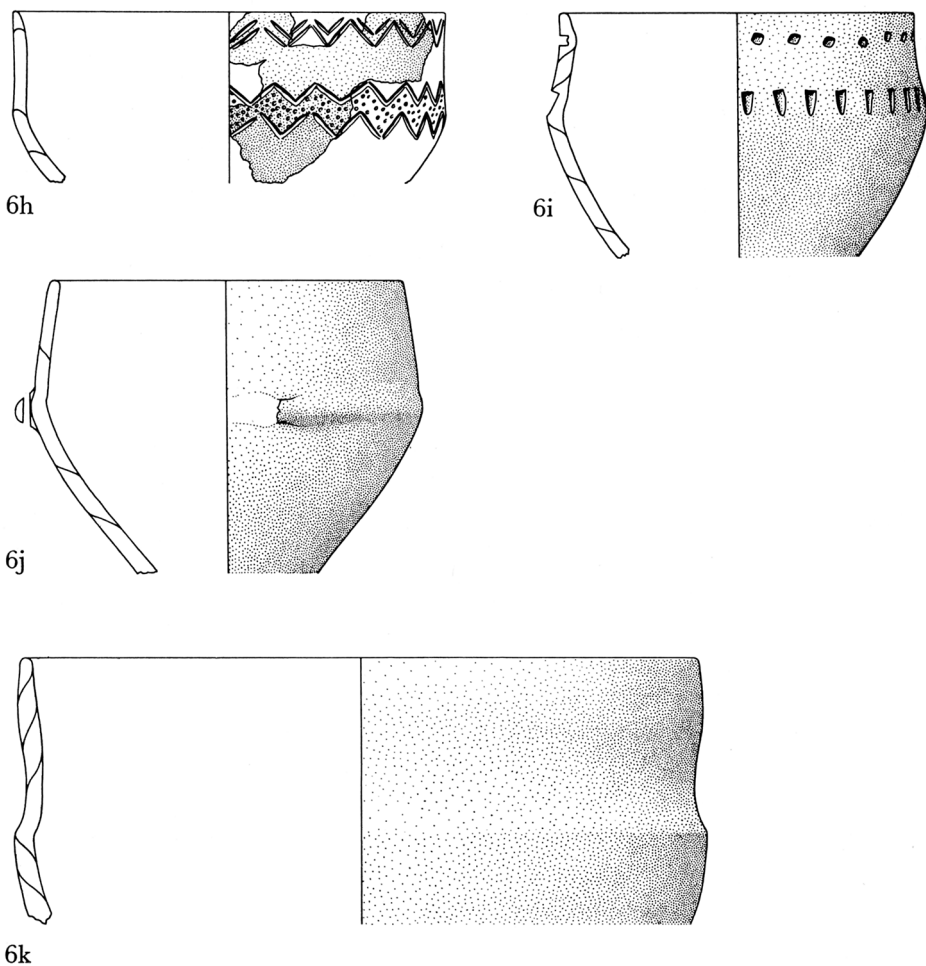

Fig. 6 a-k: Keramikprøver fra voldgrav I. a-b fra lag 148, c-g fra lag 146 og h-k fra lag 144. 1:3.

Samples of pottery from ditch I. a-b from stratum 148, c-g from stratum 146 and h-k from stratum 144. 1:3.

Desuden er foreløbig konstateret en dobbelt palisadegrøft 7 og 9 m vest for grav I, parallelt med denne (a på fig. 2). I palisadegrøften var der endnu spor af tætstillede stolper. Sydvest for grav I blev denne palisade afbrudt af et par tværgående (b på fig. 2 og fig. 7), der løb ud i området mellem grav I og en anden syd herfor (grav III). Syd for palisade a i retning af grav II fandtes også en stor grav (grav IV). Vest for palisade a, grav IV og II er der fundet brudstykker af endnu en palisade (c på fig. 2). Forskellige snit i palisade a viser, at denne er gravet indtil 70 cm ned i undergrunden. Palisaden er endnu ikke dateret, men en lille grube der berører den på østsiden, kan dateres til MN II, så palisaden må altså være ældre end eller samtidig med periode II. I palisade c er der fundet nogle skår, der dateres til overgangen mellem tidlig- og mellemneolitisk tid; dog bør man være varsom med udelukkende at datere palisade c ud fra disse skår, da de jo kan have ligget på overfladen, da man gravede palisadegrøften.

Det er vanskeligt at sige, hvorvidt gravene og palisaderne er samtidige. Noget tyder dog på at de er det. Således kan en datering af gravene I og II til periode I samt palisaderne til tiden mellem overgangen TN C/ MN I og evt. før periode II tyde på en samtidighed; ligeledes må det at

- a) palisade a løber parallelt med grav I og i direkte forlængelse af grav II og IV
- b) palisade b har udgang mellem grav I og III og
- c) en arm af palisade b afskærmer grav I

tolkes på den måde, at gravene og palisaderne er led i én stor plan, hvis anlæggelsestidspunkt er periode MN I, ganske som Búdelsdorf.

Det er vanskeligt at sige, om der har været en vold imellem de lange grave og palisaden i Sarup, thi et sted må man have lagt de store jordmængder der blev gravet op. Imidlertid har udgravningerne vist, at i de områder, hvor man må formode, at volden har været, er der i periode MN II gravet gruber ned i undergrunden, så en evt. vold er i hvert fald helt jævnet inden da.

Foruden disse rester af et forsvarssystem er der ved nogle undersøgelser inden for dette fundet en hel del gruber og stolpehuller. Størstedelen af gruberne dateres til mellemneolitisk tid, men et mindre antal stammer fra førromersk jernalders periode II, ligeså også to parallelle stolperækker (d på fig 2) tilhørende et jernalderhus. Overfladefund fra hele næsset viser, at der her har været en rig bebyggelse i forskellige faser af mellemneolitisk tragtbægerkultur.

Et system af grave og palisader omkring neolitiske bopladser er ret almindeligt i Mellem- og Vesteuropa (9). I tragtbægerkulturens sydlige del, Elb-Saale-området, findes en del forsvarsværker, der omgiver bopladser på op til 20 ha størrelse (10), ganske som den tidligere nævnte i Búdels-

Fig. 7: Afdækket areal efteråret 1973. Det ikke tildækkede udgravningshul af voldgrav I ses i billedets baggrund. De ikke undersøgte voldgravsafsnit III og IV ses i forgrunden. Foto Eigil Nikolajsen.

The area exposed, autumn 1973. The excavated ditch I is seen in the background. Ditch III and IV are not yet excavated and are seen in the foreground.

dorf også tilhører tragtbægerkulturen (11). Fra området omkring Rhinens mellemste løb er kendt en neolitisk kultur, Michelsbergkulturen, der er nogenlunde samtidig med tragtbægerkulturen. Dens bopladser er ofte omgivet af et system af grave på 10–40 m længde, der er afbrudt af jordbroer på op til 10 m længde. Umiddelbart bagved eller op til en afstand af 25 m findes der en palisade. Disse anlæg har som regel en oval ringform, der omgiver et plateau (12). I England er lignende anlæg af voldgrave, der er afbrudt af jordbroer, et karakteristisk træk for Windmill Hill kulturen (13), der også dateres til at være delvis samtidig med tragtbæger- og Michelsbergkulturen.

Ud fra disse europæiske paralleller ses det, at det ikke er så ualmindeligt med forsvarssystemer omkring neolitiske bopladser i de tilfælde, hvor disse ikke er naturligt afgrænset.

I det foregående er det flere gange nævnt, at anlægget i Sarup er et forsvarssystem, selv om det skal nævnes, at en del forskere ikke tolker de tilsvarende anlæg som forsvarsanlæg, bl. a. ud fra den betragtning, at det store antal gennemgange har svækket dem; de tolker dem mere som værende store samlingspladser for kvæg (14), som kultiske anlæg (15), eller som anlæg, der mere skulle have en psykisk virkning over for en befolkning, som symbol på magt (16). Anlægget i Sarup vil endnu ikke kunne bidrage til en tolkning, men selve dets form viser, at man har med et anlæg at gøre, der svarer til de nævnte mellem- og vesteuropæiske, ligesom det viser, at der bag opførelsen af et sådant må have været en

stærk organisation. Man må her erindre, at det jo også er i den periode, de store stenanlæg (dysser og jættestuer) bliver opført.

Disse primære undersøgelser har allerede givet os et vist indblik i en ny anlægsform for den nordiske tragtbægerkultur. Det vil derfor være af stor interesse om hele dette anlæg af lange gruber og palisader kan afdækkes, ligesom det ville være interessant at undersøge andre dele af næsset for om muligt at finde husrester efter den befolkning, der med mellemrum har befolket pladsen, og at undersøge, om der også her har været forskellige funktionsområder, ganske som i Búdelsdorf (17), hvor der f. eks. er en adskillelse mellem et beboelsesområde og et område med ovne. Overfladeopsamlinger på resten af næsset har godtgjort, at der her har været en rig, neolitisk bebyggelse.

EFTERSKRIFT

Efter at manuskriptet var afleveret, blev der i sommeren 1974 afdækket et areal uden om og mellem de områder, der hidtil var undersøgt; således er der nu ialt afdækket 4200 m². Disse undersøgelser bekræftede de tidligere antagelser, nemlig at man her står over for et befæstet anlæg, karakteriseret ved voldgrave og kraftige palisadegrøfter. En interessant iagttagelse var det, at man også senere (i periode MN II) har anlagt et befæstet anlæg her på næsset. Dette anlæg består også af en række lange gruber, der ligger i forlængelse af hinanden. Dette senere anlæg går tværs ind over det først anlagte, og skærer næsset halvt over. Der blev ved denne undersøgelse ialt afdækket og delvis undersøgt 16 lange gruber (voldgravsafsnit); en tværprofil gennem een af disse (nr. IV på fig 2) ses afbildet på fig 8. Undersøgelsen i forsommeren 1974 gav ikke yderligere oplysninger angående formålet med disse anlæg.

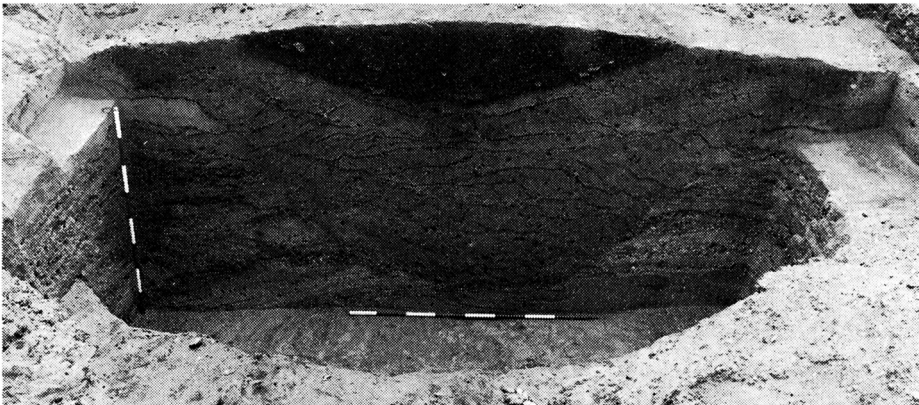

Fig. 8: Tværprofil af voldgrav IV på fig. 2.

Cross section of ditch IV in fig. 2.

SUMMARY

Sarup, a fortified Neolithic site

Investigations have started at Sarup in south-western Funen of a Neolithic settlement situated on a sandy promontory (fig. 1). At that part of the promontory where there was no natural boundary, traces were found of defence works consisting of several long ditches and of palisades.

The ditches are interrupted about every 15 m by courseways (fig. 1). Two of them have been investigated so far (I and II in fig. 2). Ditch I is 16.3 m long with a maximum width of just under 5 m and a subsoil depth of about 1.4 m. A cross-section reveals a 2 m wide, flat bottom; the ditch was also flat in longitudinal section. Wind-blown sand quickly began to fill it and is found in layers along the bottom and sides. When the ditch fell into disrepair, four Middle Neolithic habitation layers were deposited in it (7). At the bottom of the ditch, without connection with any habitation layer, a large funnel beaker was found (fig. 4 and 5). Its position in the ditch must correspond approximately to the period in which the ditch was dug, Middle Neolithic Funnel Beaker period I.

A rich artefact material of flint and pottery was found in both the ditches investigated so far (8) (fig. 6).

West of ditch I a double palisade ditch (a in fig. 2) has so far been found, with traces of posts placed close together. South-west of ditch I this palisade was interrupted by a pair of transverse palisades (b in fig. 2 and fig. 7), which ran out into the area between ditch I and another ditch (III) south of this. West of palisade a, ditch IV and ditch II, traces of yet another palisade (c in fig. 2) were found.

It is difficult to say whether there has ever been a rampart between the long ditches and the palisade at Sarup, but the large quantities of earth excavated from the ditch must have been dumped somewhere. Excavation has shown, however, that in those areas where the rampart should be expected, pits have been dug into the subsoil in MN II, so it must have been removed before this.

Besides these remains of a defence system, investigations within its area have revealed a considerable number of rubbish pits and post holes, which with rich surface finds show that the area was settled in several of the Middle Neolithic Funnel Beaker periods. It is hoped that future investigations here will reveal the pattern of settlement.

Niels H. Andersen

Forhistorisk Museum, Moesgård

Oldsagstegninger: Orla Svendsen

Oversættelse: Peter Crabb

NOTER

- 1) Barkær: P. V. Glob: Barkær, Danmarks ældste landsby. Nationalmuseets Arbejdsmark 1949, p. 6.
Bundsø: Therkel Mathiasen: Bundsø, en yngre stenalder boplads på Als. Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1939, p. 5, fig. 1.
- 2) Knardrup Galgebakke: Knud A. Larsen: Stenalderhus på Knardrup Galgebakke. Kuml 1957, p. 25, fig. 1.
- 3) Büdelsdorf: Hans Hingst: Ein befestigtes Dorf aus der Jungsteinzeit in Büdelsdorf (Holstein). Archäologisches Korrespondenzblatt 1, 1971, p. 191–194 og Hans Hingst: Eine befestigte jungsteinzeitliche Siedlung in Büdelsdorf, Kr. Rendsburg-Eckernförde. Offa vol. 28, 1971, p. 90–93.
- 4) Sarup, Dreslette sogn, Baag herred, Odense amt. UTM koordinater: zone 32, E 569730, N 6118670.
- 5) Ejeren gdr. Arne Pedersen, Strærup skal her takkes for den store imødekommenhed han har vist overfor undersøgelserne, bl. a. ved at han lod større arealer ligge udrykket hen til vort formål.
- 6) I 1968 blev der foretaget en mindre undersøgelse af museumsinspektør, dr. phil. E. Albrechtsen, Fyns Stiftmuseum. Jeg vil hermed gerne takke dr. Albrechtsen, fordi han har overladt denne vigtige plads til mig. Undersøgelserne har Fyns Stiftmuseum j.nr. 50.
- 7) Det er dog kun i gravens nordlige del, man kan udskille 4 lag. I resten er der 3 klart adskilte lag.
- 8) Ikke alt materiale er behandlet på nuværende tidspunkt, men det ser ud til, at følgende perioder er repræsenteret i de to grave:
Grav I: lag 148-MN I, lag 146-MN II og lag 144-MN II (senere del).
Grav II: lag 26-MN I, lag 11-MN II, lag 4-MN II (senere del) og lag 2-MN V.
- 9) Se f. ex.: Friederich Schlette: Die geschichtliche Bedeutung der jungsteinzeitlichen Befestigungsanlagen. Frühe Burgen und Städte. Berlin 1954, p. 17–21.
- 10) Schlette, Friederich: Neolithische Befestigungsanlagen im Saalegebiet. Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques Prague 21–27 août 1966, p. 548–551.
- 11) se note 3.
- 12) Eckert, Jörg.: Neue Untersuchungen im Michelsberger Erdwerk von Mayen (Eifel). Archäologisches Korrespondenzblatt 1, 1971, p. 97–100 og Claude et Daniél Mordant: Das Neolithische Erdwerk in Noyen-sur-Seine. Archäologisches Korrespondenzblatt 2, 1972, p. 253–59.
- 13) Smith, I. F.: Windmill Hill and Avebury: Excavations by Alexander Keiller, 1925–1939, Oxford 1965, p. 1–21, og Stuart Piggott: The Neolithic Cultures of the British Isles. Cambridge 1954, p. 18–32.
- 14) se Piggott, note 13.
- 15) Smith, I. F.: Windmill Hill and its implications, Palaeohistoria, vol. XII, 1966, p. 469–474.
- 16) Tringham, Ruth: Territorial demarcation of prehistoric settlements. Man, settlement and urbanism. London 1972, p. 463–475.
- 17) se note 3.